

Μνήμων

Τόμ. 7 (1979)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

Δ. ΛΟΥΛΕΣ : 'Ο βρετανικός τύπος για τη ναυμαχία του Ναβαρίνου •
Β. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ : Καταγραφή των εμπορικών πλοίων του 'Ηρακλείου
τὸ 1751 • ΠΕΝΑ ΣΤΑΥΡΙΑΝ - ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ : 'Ανέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ
Γ', Σκληροῦ στὸν Γ. Ν. Πολίτη • Τ. Ε. ΣΚΑΛΑΒΕΝΙΤΗΣ : Χρησιμολογι-
κὸ εἰκονογραφημένο μονόφυλλο τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνα • Α. ΠΟ-
ΛΙΤΗΣ : Προσπάθειες καὶ σχέδια τοῦ Φοριέλ γιὰ μιὰ δεύτερη ἐκδόση τῆς
συλλογῆς τῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν • Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟ-
ΠΟΥΛΟΣ : Χειρόγραφα Φουρνᾶ Εὐρυτανίας • Ι. Κ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ : 'Η
διπλωματικὴ ἀλληλογραφία τῶν Bouligny - Mabili (τέλη 18ῃ - ἀρχὲς 19ῃ
αἰῶνα) • Γ. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ : Ληστὲς καὶ ληστταντάρτες στὴν Κεν-
τρικὴ 'Ελλάδα τὸ 1835 - 1836 • Κ. ΛΑΠΠΑΣ : Γύρω ἀπὸ τὸν 'Αλέ-
ξανδρο 'Ησαῖα καὶ τὶς λιθογραφίες του • Τ. Ε. ΣΚΑΛΑΒΕΝΙΤΗΣ : Σχό-
λιο στὴ «δεύτερη» ἐκδόση τῆς 'Εγκυκλοπαίδειας τοῦ Πατούσα (1710)
• ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΑΗ : 'Ο Ρήγας Φεραίος. Νέα στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα
τῆς Τεργέστης • ΠΡ. ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ : Στρατιωτικὴ συμφωνία Βρε-
τανίας - 'Ελλάδας (9 Μαρτίου 1942) • Η. FLEISCHER : 'Αντίποινα
τῶν γερμανικῶν δυνάμεων Κατοχῆς στὴν 'Ελλάδα 1941 - 1944 •
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1976

ΑΘΗΝΑ 1978 - 1979

ΛΗΣΤΕΣ ΚΑΙ ΛΗΣΤΑΝΤΑΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ 1835-1836

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.204](https://doi.org/10.12681/mnimon.204)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Γ. (1979). ΛΗΣΤΕΣ ΚΑΙ ΛΗΣΤΑΝΤΑΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ 1835-1836. *Μνήμων*, 7, 118-134. <https://doi.org/10.12681/mnimon.204>

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΛΗΣΤΕΣ ΚΑΙ ΛΗΣΤΑΝΤΑΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ 1835 - 1836*

«Λησταντάρτες» ή «λησταποστάτες» είναι όρος που επινόησε ή εξουσία — και υιοθέτησε ή ελληνική ιστοριογραφία — για να χαρακτηρίσει τους ποικίλους άρνητές της έννομης τάξης τα πρώτα χρόνια του ελεύθερου πολιτικού βίου της χώρας, και ιδιαίτερα σε σχέση με τις ταραχές στη Στερεά το 1835 - 1836. Το παρελθόν, οι δραστηριότητες και οι επιδιώξεις του πολυάριθμου και πολύμορφου ένοπλου στοιχείου της Στερεάς που βρέθηκε την ίδια εποχή στην παρανομία, ή στις παρυφές της νομιμότητας, φαίνονται και από το φάσμα των χαρακτηρισμών που χρησιμοποιήθηκε από τους συγχρόνους σχετικά με τις διάφορες κατηγορίες ένόπλων: «λησταρχηγός», «ληστής», «λησταρματολός», «ληστοκαπιτάνος», «τουρκοκαπιτάνος», «λησταποστάτης», «λησταντάρτης», «ληστοστασιαστής», «άποστάτης», «άντάρτης», και «στασιαστής». Τα συνθετικά «άρματολός» και «καπιτάνος» και ο όρος «τουρκοκαπιτάνος» αναφέρονται στους επιγόνους των παλαιών άρματολών στα καπετανάτα του έλλαδικού χώρου που συνέχισαν να παίζουν ανάλογο ρόλο στους σχηματισμούς άτάκτων που χρησιμοποιούσαν οι τουρκικές άρχες για την τήρηση της τάξης στην ύπαιθρο καθόλη σχεδόν τη διάρκεια του 19ου αϊ.¹ Στόχος της μελέτης τούτης είναι ή εξέταση των άρνητών αυτών της έννομης τάξης, και ιδιαίτερα των επιδιώξεών τους, καθώς και του ρόλου που έπαιξαν ισχυροί στρατιωτικοί παράγοντες της περιοχής, ντόπιοι ή πρόσφυγες καπετάνιοι του Άγώνα.

Οί καταβολές των ταραχών του 1835 - 1836 στην κεντρική Ελλάδα, με άξονα τα έλληνοτουρκικά σύνορα, θα πρέπει να αναζητηθούν στη ρύθμιση του στρατιωτικού ζητήματος στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος από την Άντιβασιλεία το 1833. Με τη διάλυση των σχηματισμών των άτακτων στρατευμάτων του Άγώνα και την προσπάθεια δημιουργίας τακτικού στρατού, έμειναν ανεπάγγελτοι και χωρίς κανένα πόρο ζωής μερικές χιλιάδες παλαιοί πολεμιστές, ενώ το νεοσύστατο στρατό στελέχωσαν και επάνδρω-

* Το πρόβλημα της ληστείας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα αντιμετωπίζεται από το συγγραφέα στη μελέτη του: Ληστές. Η κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα, Αθήνα, έκδ. «Ερμής», 1979.

1. Βλ. υπηρεσιακά έγγραφα της εποχής στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), υπουργείο Έσωτερικών, Φ 162 και Φ 176, και στο Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Έξωτερικών (ΑΥΕ), Φ 1835/4/1. Βλ. επίσης συχνές αναφορές στο Νικόλαου Κ. Κασομούλη, Ημερολόγιον, έπιμ. Ε. Γ. Πρωτοψάλτη, Αθήνα 1968.

σαν αρχικά αξιωματικοί και στρατιώτες από τη Βαυαρία. Το έλαφρυντικό (άκροβολιστές), που δημιουργήθηκε για να προσελκύσει ένα μέρος των ατάκτων (2000), απέτυχε στους στόχους του, για το λόγο κυρίως ότι, από άποψη διοίκησης και πειθαρχίας, δε διέφερε από το βαρύ πεζικό (πεζικό της γραμμής), αλλά και εξαιτίας του γλίσχρου μισθοῦ που προβλεπόταν για τους αξιωματικούς και όπλίτες του σώματος. Μέρος των ατάκτων, 1000 περίπου, απορροφήθηκαν σταδιακά στο επίσης νεοσύστατο σώμα της χωροφυλακής, που αποτελούσε συμπληρωματικό μέρος του στρατού και ακολουθούσε τους γενικούς κανονισμούς του. Η χωροφυλακή υπήρξε ή μοναδική ίσως επιτυχία της Αντιβασιλείας στον τομέα αυτό: Οί ύψηλότεροι μισθοί των χωροφυλάκων, σε σχέση με εκείνους των άκροβολιστών, και ή προοπτική μονιμότητας, αλλά και οί φανταχτερές και δελεαστικές στολές, προσέλκυσαν πολλούς πρώην ατάκτους².

Το μεγαλύτερο όμως μέρος των παλαιών πολεμιστών παρέμεινε έξω από κάθε στρατιωτική ή άλλη υπηρεσία και μισθολογικό πίνακα. Η μόνη τέχνη των περισσοτέρων ήταν ή τέχνη των όπλων και ή απαγόρευση της όπλοφορίας τους κατέστησε δυνάμει άντάρτες και από ανάγκη ληστές, σε τελευταία ανάλυση μισθοφόρους, έτοιμους να ακολουθήσουν κάθε καπετάνιο που πρόσφερε μισθωτή υπηρεσία. Ιδιαίτερα έπιρρεπείς στην παρανομία φαίνεται να ήταν πρώην άτακτοι και κάθε είδους ένοπλοι από την Ήπειρο, τη Θεσσαλομαγνησία και τη Μακεδονία, οί όποιοι για διάφορους λόγους δεν έπιθυμούσαν, ή δεν μπορούσαν, να έπιστρέψουν στις τουρκοκρατούμενες πατρίδες τους. Οί έτερόχθονες όπλοφόροι διέθεταν έλάχιστα ή καθόλου έρείσματα στο νεοσύστατο κράτος, με εξαίρεση όσους είχαν εγκατασταθεί, ή προσπαθούσαν να εγκατασταθούν, σε διάφορες περιοχές της Στερεάς, στις Σποράδες, στη βόρεια Εύβοια και τη Φθιώτιδα (Μακεδόνες και Θεσσαλοί) και στην Άκαρνανία (Ήπειρώτες). Γενικά, οί έτερόχθονες αποτελούσαν ένα άνερμάτιστο κοινωνικοπολιτικό στοιχείο, πρόσφορο για τη στρατολόγηση μισθοφόρων, τόσο από τους διάφορους άρνητές της έννομης τάξης όσο και από την έξουσία. Πέρα από την ανάμιξή τους στις κατά καιρούς έσωτερικές ταραχές, οί έτερόχθονες από τα τουρκοκρατούμενα μέρη του έλλαδικού χώρου αποτέλεσαν για πολλά χρόνια τους επαναστατικούς πυρήνες των περιοδικών εκρήξεων της άλυτρωτικής πολιτικής του έλληνικού κράτους.

Η πρώτη άπειλητική εμφάνιση των ληστών και των ληστανταρτών

2. Για τη διάλυση των ατάκτων του Άγώνα από την Αντιβασιλεία βλ. ΦΕΚ 6/8 Μαρτ. και 19/20 Μαρτ. 1833, και για τη σύσταση της χωροφυλακής, ΦΕΚ 21/3 Ίουν. 1833. Για τη ρύθμιση γενικά του στρατιωτικού ζητήματος και την αντιμετώπιση του προβλήματος της έσωτερικής ασφάλειας, βλ. John A. Petropoulos, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece, 1833 - 1843*, Princeton 1968, σ. 165 κ.έ., 170 - 172.

στο προσκήνιο, με τη μορφή πολυάριθμων σωμάτων αλλά χωρίς ενιαία ηγεσία και πολιτικούς στόχους, έγινε το καλοκαίρι του 1835. Η αναταραχή και συσσωμάτωση του ένοπλου στοιχείου της Στερεάς και των τουρκοκρατούμενων γειτονικών περιοχών θα πρέπει να οφείλεται, εκτός από τη μόνιμη δυσарέσκεια των πρώην ατάκτων, άφενδς στις αυξανόμενες πιέσεις και διώξεις των Έλλήνων καπετάνιων στα τουρκοκρατούμενα μέρη από τις άρχες, και άφετέρου στην άνησυχία των Ρουμελιωτών καπετάνιων, πολιτικών φίλων του Κωλέττη, μετά την άποπομή του από την κυβέρνηση το Μάιο του 1835. Τόν Ιούλιο ή κυβέρνηση άνάθεσε στο φιλέλληνα Thomas Gordon τη διοίκηση των στρατιωτικών δυνάμεων στη Στερεά για τη συστηματική καταδίωξη των ληστρικών συμμοριών που δροϋσαν προκλητικά στην περιοχή με άξονα τά έλληνοτουρκικά σύνορα. Τά στρατεύματα που χρησιμοποιήθηκαν άρχικά ήταν κυρίως βαυαρικά, που άποδείχτηκαν όμως άκατάλληλα για την άποστολή τους. Οί ξένοι στρατιώτες δέν άντεχαν στις έξαντλητικές πορείες στα έλληνικά βουνά και δέν ήταν συνηθισμένοι στην τακτική του κλεφτοπολέμου που χρησιμοποιούσαν οί διωκόμενοι ένοπλοι της κεντρικής Ελλάδας. Χρησιμοποιήθηκαν έτσι σταδιακά όλοένα και περισσότεροι πρώην άτακτοι με έπικεφαλής Ρουμελιώτες καπετάνιους που έσπευσαν νά καταταχτούν στις δυνάμεις του Gordon. Οί καπετάνιοι και οί σύντροφοί τους, άς σημειωθεί, κλήθηκαν νά προσφέρουν τις ύπηρεσίες τους, για τó λόγο κυρίως ότι αυτοί μόνο γνώριζαν την τακτική και τά κρυψόγεται των συμμοριών. Δέλεαρ για τούς καπετάνιους και τούς άντρες τους ήταν ή μισθοδοσία και ή προοπτική ένταξής τους στον έπίσημο στρατιωτικό μηχανισμό με όποιαδήποτε ιδιότητα. Δημιουργήθηκαν έτσι άτυπα σώματα έθνοφυλακής, που στρατολογήθηκαν από τοπικούς καπετάνιους και πληρώνονταν από τούς δήμους στους όποιους έδρευαν ή στρατοπέδευαν προσωρινά. Άλλά τά άποτελέσματα της εκστρατείας του Gordon δέν άνταποκρίνονταν στις προσδοκίες της κυβέρνησης: Οί ληστές κατέφυγαν στις παραμεθόριες τουρκικές έπαρχίες ή κρύφτηκαν στα όρεινά, στο άπαραβίαστο σχεδόν βασίλειο των νομάδων κτηνοτρόφων, όπου ή παρουσία του κράτους ήταν σκιώδης ή άνύπαρκτη³.

Οί λήσταρχοι ή «ληστοκαπετάνιοι» με τη μεγαλύτερη δράση την εποχή αυτή και άργότερα ήταν ό Παναγής Ρουπακιάς, ό Άθανάσιος Χοσιάδας, ό Γιάννης Γιαταγάνας, ό Άναστάσιος Καλαμάτας, ό Γεώργιος Πεσλής, ό Μέτσος Μαλίσόβας, ό Άθανάσιος Μαλίσόβας, ό Βασίλης Μπαϊρακτάρης, ό Νικόλαος Μερεντίτης, ό Δημήτριος Κορκόντζελος και ό Γιαμάς. Διέθεταν γύρω στους 300 συντρόφους και δροϋσαν άρχικά κατά συμμορίες

3. Άρχείο George Finlay (Βρετανική Άρχαιολογική Σχολή, Άθήνα), Φ Α 9, "Journal 1835" και "Observations on the State of Northern Greece". Βλ. και Petropoulos, ό.π., σ. 241 - 242, 309.

και άργότερα ένωμένοι σε ένα ή δύο σώματα, επιβάλλοντας φόρους στους κατοίκους των όρεινων χωριών. Άξονας δράσης τους ήταν τα έλληνο-τουρκικά σύνορα και άπώτερος στόχος τους ή εξασφάλιση όποιασδήποτε στρατιωτικής ύπηρεσίας, είτε στην Ελλάδα είτε στα τουρκοκρατούμενα μέρη. Σκοπός τους για ένα διάστημα το καλοκαίρι ήταν ή ανάθεση του καπετανάτου Άγράφων, το όποιο κατείχε ό ευνοούμενος του δερβέναγα Θεσσαλίας Τσάτσος Θεού, στο Μέτσο Μαλισόβα. Μερικοί, ως σημειωθεί, ήταν ως πρόσφατα στην ύπηρεσία του ίδιου καπετανάτου. Συνεργάτης και ύποστηρικτής τους ήταν για ένα διάστημα ό καπετάνιος Άλμυρου Δροσοθανάσης, που θα μās άπασχολήσει παρακάτω σε σχέση με τις ταραχές του 1836. Οί περισσότεροι, σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχουμε στη διάθεσή μας, ήταν πρώην άτακτοι που είχαν επιδοθεί στη ληστεία, επειδή ή ληστεία ήταν ή προσφορότερη λύση στο πρόβλημά τους, και επιδίωκαν όποιασδήποτε ένοπλη ύπηρεσία. Έπρόκειτο, όπως παρατήρησε ό George Finlay που άκολούθησε τον Gordon στη Στερεά σαν παρατηρητής, για μισθοφόρους στρατιώτες, συνηθισμένους στη ζωή των όπλων, που δε διαφοροποιούσαν την προεπαναστατική κλέφτικη ζωή από τη ληστεία. Άξίζει νά σημειωθεί, ότι ό Gordon θεωρούσε τα σώματα έθνοφυλακής που είχαν σχηματιστεί κατά τη διάρκεια της έκστρατείας, «φωτόριο ληστών»⁴. Γενικά, μπορούμε νά πούμε, διώκτες και διωκόμενοι στη φάση αυτή είχαν τους ίδιους ή άνάλογους στόχους· και το μόνο στοιχείο που διαφοροποιούσε τους πρώτους από τους δεύτερους ήταν ή άτυπη και άμφιλεγόμενη νομιμότητα που εξασφάλιζε ή κατάταξη στην ύπηρεσία κυβερνητικών καπετάνιων.

Μία εξέλιξη που επέδρασε σαν καταλύτης στο στρατιωτικό στοιχείο της Στερεάς και γενικά της κεντρικής Ελλάδας και που άσφαλως είχε άμεση σχέση με τις ταραχές των άρχων του 1836 (αν κρίνουμε από όρισμένες περιπτώσεις που θα εξετάσουμε παρακάτω), ήταν ή δημοσίευση το Σεπτέμβριο και τον Όκτώβριο του 1835 των διαταγμάτων σχετικά με τη σύσταση της Φάλαγγας των Άγωνιστών. Η Φάλαγγα ήταν τιμητικό σωμα, στο όποιο μπορούσαν νά ένταχτούν όί όπλαρχηγοί του Άγώνα, αλλά και συνταξιοδοτικό ταμείο. Η ιδιότητα του φαλαγγίτη άποτελούσε τιμητική διάκριση, αλλά και εξασφάλιζε κάποια οικονομική βοήθεια, άνάλογα με το βαθμό κατάταξης στο νέο σωμα. Θα πρέπει νά σημειωθεί επίσης ότι, σε περίπτωση πολέμου ή έσωτερικών ταραχών, όί φαλαγγίτες, καταταγμένοι σε ειδικές μονάδες (τετραρχίες), ήταν ύποχρεωμένοι νά έκτελέσουν στρατιωτική ύπηρεσία. Στη Φάλαγγα μπορούσαν νά καταταχτούν όσοι όπλαρχηγοί κατείχαν διπλώματα άξιωματικού από τις εξέταστικές έπιτροπές που είχαν συσταθεί το Μάρτιο και τον Άπρίλιο του 1833 για την κρίση και άναγνώριση των

4. Άρχείο Finlay, "Journal 1835".

υπηρεσιών των αγωνιστών. Οί φαλαγγίτες είχαν βαθμό κατώτερο κατά τρεις βαθμούς από αυτόν που τους είχαν αναγνωρίσει οί επιτροπές, με ανώτερο το βαθμό του λοχαγού (τετράρχη) που αντιστοιχοῦσε ιεραρχικά και μισθολογικά με το βαθμό του συνταγματάρχη και κατώτερο του φαλαγγίτη που αντιστοιχοῦσε με το βαθμό του ἀνθυπολοχαγού. Ὁ μηνιαίος μισθός του λοχαγού ἦταν 300 δρχ. και του ἀπλου φαλαγγίτη 48 δρ. Ἡ κάθε τετραρχία διέθετε ἓνα λοχαγό, ἓναν ὑπολοχαγό, δύο ἀνθυπολοχαγούς, ἓνα σημαιοφόρο, τέσσερις ἐπιλοχίες και 54 δεκανεῖς και φαλαγγίτες, δηλ. 63 πρώην ἀξιωματικούς. Συνολικά δηλ., στη Φάλαγγα θά μπορούσαν νά καταταχτοῦν πάνω ἀπό 800 ἀξιωματικοί, πρώην ὀπλαρχηγοί. Εἶναι φανερό, ὅτι ἡ καθυστερημένη (κατά 1^{1/2} χρόνο) αὐτή ἀναγνώριση των ὑπηρεσιών των Ἀγωνιστών εἶχε μᾶλλον πολιτικούς στόχους: ἀποσκοποῦσε στην ἱκανοποίηση των ντόπιων στρατιωτικῶν, που ἀποτελοῦσαν ἰσχυρό και ἐπικίνδuno για τὴν ἐξουσία πολιτικό στοιχείο, ἰδιαίτερα στη Στερεά. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ, ὅτι ἀπό τις 13 τετραρχίες, οί ἐφτά ἔδρευαν στη Στερεά και σχηματίστηκαν ἀπό Στερεολλαδίτες, ντόπιους ἢ πρόσφυγες (Ἡπειρώτες, Θεσσαλούς και Μακεδόνες), μία στην Εὐβοία ἀπό ντόπιους ἢ πρόσφυγες (ἀπό τὴ Μαγνησία και τὴ Μακεδονία) και πέντε στην Πελοπόννησο. Εἶναι ἐπίσης φανερό, ὅτι ὁ ἀποκλεισμός ἀπό τὴ Φάλαγγα μπορούσε νά δημιουργήσει — ὅπως και δημιούργησε — ἔντονες δυσaráσκεῖες στοὺς στρατιωτικούς και τοὺς πολιτικούς προστάτες τους⁵.

Τὸ χειμῶνα τοῦ 1835 - 1836 παρατηρήθηκε ἔξαρση τῆς ληστείας στις βόρειες ἐπαρχίες τῆς χώρας, με φορεῖς τὰ ληστρικά σώματα που ἀναφέραμε παραπάνω. Τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1835 ὡς τις ἀρχές τοῦ ἐπομένου χρόνου, ὅταν ξέσπασαν οἱ πολιτικὲς ταραχές στην Ἀκαρνανία, ἀναφέρονται «στρατόπεδα ληστῶν» και πολλὰ ληστρικά κρούσματα στοὺς παραμεθόριους δήμους. Οἱ κατηγορίες στὸν Τύπο ἐναντίον των τουρκικῶν ἀρχῶν για συνεργασία με τοὺς ληστὲς ἦταν συχνές· ὅπως συχνές ἦταν και οἱ κατηγορίες ἐναντίον των ἑλληνικῶν ἀρχῶν για ἔλλειψη ἀποτελεσματικῆς καταδίωξης των κάθε εἰδους παρανόμων στις βόρειες ἐπαρχίες τῆς Στερεᾶς. Στις ἀρχές Δεκεμβρίου ἡ ἐφημερίδα *Σωτὴρ* πρότεινε τὸ διορισμὸ δύο «Ἐλληλῶν» στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν στη Στερεά με ἑκτατες ἀρμοδιότητες και ἐξουσίες για νά ἐπιβάλουν τὴν τάξη, ἀφοῦ προηγουμένως τόνιζε ὅτι ἦταν καιρὸς «νά ἀφήσωμεν κατὰ μέρος ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε ληφθέντα Εὐρωπαϊκά μέτρα, και νά λάβωμεν ὅλως διόλου Ἑλληνικά». Ἡ ἀναφορά στὰ «εὐρωπαϊκά» μέτρα στρεφόταν προφανῶς ἐναντίον τῆς χρησιμοποίησης ξένων

5. Για τὸ σχηματισμὸ τῆς Φάλαγγας βλ. ΦΕΚ 7/18 Σεπτ. και 12/11 Ὀκτ. 1835, και 26/10 Ἰουν. 1836. Βλ. και Petropoulos, ὁ.π., σ. 240 - 241, 247 σημ. 63, και Στρατηγὸς Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, ἐπιμ. Γιάννη Βλαχογιάννη, β' ἐκδ., Ἀθήνα 1942, τ. Β', σ. 83.

στρατευμάτων και διοικητών, και ασφαλώς άπηχοῦσε άπόψεις που συμμερίζονταν και πρόβαλλαν ντόπιοι πολιτικοί και στρατιωτικοί κύκλοι. Τήν ίδια περίοδο (Δεκέμβριος 1835), τέσσερις τουλάχιστο πολιτικοί, ό Τάτσης Μαγγίνας, ό Άναστάσιος Λοιδορίκης, ό Δρόσος Μανσόλας και ό Άναγνώστης Μοναρχίδης (οί δύο πρώτοι ήταν ισχυροί πολιτικοί παράγοντες της Στερεάς), πρότειναν με ύπομνήματα τους προς τό κόμητα Armandsparg, «άρχιγραμματέα» της επικράτειας, τό σχηματισμό έλαφρών ταγμάτων από τις τάξεις των πρώην ατάκτων με επικεφαλής καπετάνιους της Στερεάς. Όπως είναι φανερό, τά προτεινόμενα μέτρα άποσκοποῦσαν στην ένταξη μέρους των ατάκτων του Άγώνα στο στρατιωτικό μηχανισμό και στόν παραμερισμό του γερμανικού στρατού, ό όποιος άλλωστε είχε άποδειχτεί άκατάλληλος για την έπιβολή της τάξης και την ειρήνευση. Στις αρχές Φεβρουαρίου, παραμονές της εξέγερσης, ή έφημερίδα *Άθηνά* χαιρέτισε την άποστολή έναντίον των ληστών της Φθιώτιδας 50 «παλαιών άνδρείων στρατιωτών» από την Άταλάντη (προφανώς από την εκεί παροικία των Μακεδόνων προσφύγων «Νέα Πέλλα»), με επικεφαλής τό Μακεδόνα καπετάνιο Δημήτριο Τσάμη Καρατάσο ⁶.

Ή εκδήλωση και ή εξέλιξη της εξέγερσης του 1836 είναι σέ γενικές γραμμές γνωστή ⁷. Τήν επανάσταση κήρυξαν δυσανεστημένοι και ισχυροί καπετάνιοι της δυτικής Στερεάς, όπως ό Νικόλαος Ζέρβας, ό Αήμος Τσέλιος, οί Στραταίοι κ.ά., με σύμβολα και συνθήματα όπως τό σύνταγμα, τή σύγκληση έθνοσυνέλευσης και την άποπομπή των ξένων από τή δημόσια ζωή, αλλά και τό φοίνικα και την προάσπιση της Όρθοδοξίας. Έπρόκειτο για καπετάνιους που άνήκαν στα δύο δυσανεστημένα κόμματα, τό Γαλλικό και τό Ρωσικό, και που είχαν ασφαλώς ένθαρρυνθεί από την έχθρική στάση των αντιπροσώπων της Γαλλίας και της Ρωσίας στην Άθήνα άπέναντι στην κυβέρνηση του Armandsparg, που φαινόταν νά εύνοεί γενικά τά στελέχη του Άγγλικού κόμματος. Ή κυβέρνηση, επιδιώκοντας ασφαλώς νά προλάβει διεύρυνση του συνασπισμού δυσανεστημένων στοιχείων, κατέφυγε στις ύπηρεσίες καπετάνιων που άνήκαν σέ δυσανεστημένους πολιτικοστρατιωτικούς κύκλους, αναθέτοντας στο Θεόδωρο Γρίβα, τό Βάσο Μαυροβουνιώτη, τόν Κίτσο Τζαβέλα, τόν Ίωάννη του Γκούρα Μαμούρη και τό Γεώργιο Τσόγκα νά στρατολογήσουν 2000 άντρες στη Στερεά. Παράλληλα, τό ύπουργείο Έσωτερικών, άρμόδιο για τή δημόσια ασφάλεια και άναμφισβήτητα τό κυριότερο και ισχυρότερο ύπουργείο, ανατέθηκε στο Δρόσο

6. ΓΑΚ, ύπ. Έσωτ. Φ 176, εκθέσεις των τεσσάρων πολιτικών προς τόν κόμητα Armandsparg (Δεκ. 1835). Βλ. και *Άθηνά*, 308/5 Φεβρ. 1836, και *Σωτήρ*, 65/5 Δεκ. 1835.

7. Petropoulos, ό.π., σ. 261 - 265, και Κασομούλης, ό.π., σ. 65 κ.έ., 93, 156 - 157, 159, 163 - 164, 185 - 186. Βλ. επίσης ΦΕΚ 5/17 Φεβρ. 1836, 19/20 Μαΐου 1837 και 19/27 Σεπτ. 1841.

Μανσόλα, τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος. Ἡ καταστολή τῆς ἐξέγερσης ὑπῆρξε σχετικὰ εὐκολή: Οἱ ἐπαναστάτες γενικὰ ἀπέφυγαν νὰ δώσουν ἀποφασιστικὴ μάχη μετὰ τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα, καὶ ὅταν ἔδωσαν μιὰ τέτοια μάχη τὸν Ἀπρίλιο, ἀναγκάστηκαν νὰ διαλυθοῦν καὶ νὰ περάσουν οἱ περισσότεροι στὶς παραμεθόριες τουρκικὲς ἐπαρχίες. Μὲ ἐπανειλημμένες ἀμνηστίες ἡ κυβέρνησις ἐπιδίωξε τὴν εἰρήνευση, ἐξαιρώντας ἀρχικὰ τοὺς πρωτεργάτες, ποὺ ἀμνηστεύτηκαν ὅμως καὶ αὐτοὶ ἀργότερα. Οὐσιαστικά, ἡ ἐξέγερσις στὴν Ἀκαρνανία, ποὺ σύντομα ἐπεκτάθηκε καὶ στὴν Εὐρυτανία καὶ στὴ Φθιώτιδα, ἦταν μιὰ ἐνοπλὴ διαδήλωση μεγάλου μέρους τῶν ὀπλοφόρων τῆς Ρούμελης, συσσωματωμένων σὲ ρευστοὺς καὶ μᾶλλον ἐφήμερους σχηματισμούς.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πρὶν ἐξετάσουμε τὶς κινήσεις καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῶν ληστῶν καὶ τῶν ληστανταρτῶν στὰ πλαίσια τῶν ταραχῶν τοῦ 1836, ἀξίζει νὰ δοῦμε τὴν ἡγεσία τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ γενικὰ τοῦ ἐνοπλοῦ στοιχείου τῆς Ρούμελης τὴν ἴδια ἐποχὴ. Πρῶτη καὶ κυριότερη ὁμάδα ἀποτελοῦσαν ἰσχυροὶ καπετάνιοι τῆς Στερεᾶς, ὀπλαρχηγοὶ τοῦ Ἀγῶνα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ντόπιοι ἢ πρόσφυγες ἀπὸ τὰ τουρκοκρατούμενα μέρη ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ἐκεῖ. Τέτοιοι καπετάνιοι, μὲ ἰσχυρὰ ἐρείσματα στὴ δυτικὴ Στερεά, ἦταν ὁ Θεόδωρος Γρίβας καὶ ὁ ἀδερφός του Γαρδικιώτης (Γαλλικὸ κόμμα), ὁ Δῆμος Τσέλιος (Ρωσικὸ), ὁ Σωτήρης Στράτος καὶ οἱ ἀδερφοὶ του Νικόλαος καὶ Ἰωάννης (Γαλλικὸ), ὁ Ἀνδρέας Ἴσκος (Ἀγγλικὸ), ὁ Ἰωάννης Ράγκος (Ρωσικὸ), ὁ Σπύρος Μήλιος (Ρωσικὸ), ὁ Ἰωάννης Σταῖκος (Ἀγγλικὸ), ὁ Γεώργιος Τσόγκας (Ἀγγλικὸ), ὁ Κίτσος Τζαβέλας (Ρωσικὸ), καὶ ὁ Γεώργιος Βαρνακιώτης (Ρωσικὸ), καὶ τὴν ἀνατολικὴ Στερεά ὁ Ἰωάννης τοῦ Γκούρα Μαμούρης (Ρωσικὸ), ὁ Νάκος Πανουριάς (Γαλλικὸ), ὁ Βάσος Μαυροβουνιώτης (Γαλλικὸ), ὁ Γιάννης Μακρυγιάννης (Γαλλικὸ), ὁ Παπακώστας Τζαμάλας (Γαλλικὸ), ὁ Ἰωάννης Βελέντζας (Γαλλικὸ), ὁ Ἰωάννης Κλίμακας (Γαλλικὸ), ὁ Χριστόδουλος Χατζηπέτρος (Γαλλικὸ) καὶ ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης (Ρωσικὸ). Στοὺς καπετάνιους αὐτοὺς θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ μερικοὺς, νεώτερους ἢ μικρότερης ἰσχύος σὲ σχέση μετὰ τοὺς πρώτους. Ἡ ἐπιλογή ἐγίνε ἀπὸ καταλόγους καπετάνιων ποὺ πρότειναν οἱ τέσσερις πολιτικοὶ τὴν κυβέρνησις γιὰ τὴ στελέχωση τῶν ἐλαφρῶν ταγμάτων, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, καὶ μετὰ κριτήρια ἀφενὸς τὴν πρότασίν τους ἀπὸ δύο ἢ περισσότερους πολιτικοὺς καὶ ἀφετέρου τὴ συμμετοχὴ τους στὰ γεγονότα τοῦ 1836. Τέτοιοι καπετάνιοι, ντόπιοι ἢ πρόσφυγες, ἦταν στὴ δυτικὴ Στερεά ὁ Νάσης Νίκας, ὁ Γεώργιος Βελῆς, ὁ Θανασούλας Βαλτινός, ὁ Γεώργιος Μαλάμος, ὁ Κώστας Καινούριος, ὁ Κώστας Γαλλῆς, ὁ Γιαννούσης Πανομάρας, ὁ Κώστας Βέρης καὶ ὁ Ζαχαράκης Γιολδάσης, καὶ τὴν ἀνατολικὴν ὁ Γεώργιος Πράπας, ὁ Κωστής Λιανός, ὁ Εὐάγγελος Μπαλατσός, ὁ Εὐάγγελος Κοντογιάννης (γιὸς τοῦ Μήτσου), ὁ Κωνσταντῖνος

Χαρμπής, ὁ Γεώργιος Ζορμπάς, ὁ Τριαντάφυλλος Τσουράς, ὁ Δημήτριος Κριεκούκης, ὁ Γιάννης Καρπούζης, ὁ Νικόλαος Δουμπιώτης, ὁ Δήμος Λιούλιας καὶ ὁ Νικόλαος Κάσκαρης. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς καπετάνιους αὐτοὺς τάχτηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐξέγερσης, περισσότερο ἢ λιγότερο ἐνεργά, στὸ πλευρὸ τῆς κυβέρνησης καὶ στελέχωσαν τὰ σώματα τῆς ἐθνοφυλακῆς ποὺ στρατολογήθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταραχῶν ⁸.

Ἄλλη ὁμάδα ἀποτελοῦσαν καπετάνιοι ποὺ ἦταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν ὑπηρεσία τῶν Τούρκων καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐξουδετερώσουν τὶς ἐπιβουλές Ἀλβανῶν καπετάνιων ποὺ ἐποφθαλμιοῦσαν τὴ θέση τους, ὅπως ὁ Δροσοθανάσης στὴν περιοχὴ Ἀλμυροῦ καὶ Δομοκοῦ, ὁ Τσάτσος Θεοῦ στὰ Ἄγραφα καὶ ὁ Ντούλας Γώγου Μπακόλας στὸ Ραδοβίτσι· ἢ καπετάνιοι ποὺ εἶχαν ἐκδιωχθεῖ περιοδικά μετὰ τὸ 1830 ἀπὸ τὰ παλαιὰ καπετανάτα τῆς Ἡπείρου, τῆς Θεσσαλομαγνησίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅπως ὁ Νικόλαος Μερεντίτης καὶ ὁ Δημήτριος Κορκόντζελος (Ἄγραφα), ὁ Θεόδωρος Ζιάκας (Γρεβενά), ὁ Νάσιος Μάνταλος (Χάσια), ὁ Λιάκος Τζαχίλας, ὁ Γούλιος Μπζιώτας, ὁ Τόλιος Λάζου (πέθανε τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1836), ὁ Δήμος Κουτουβάς, ὁ Διαμαντῆς Νικολάου, ὁ Νικόλαος Μπλαχάβας καὶ ὁ Θανάσης Μπλαχάβας (Βέρμιο - Ὀλυμπος), καὶ οἱ Χρόνης καὶ Γεώργιος Μπασδέκης (Πήλιο). Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ βρέθηκαν στὴ Στερεὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ταραχῶν καὶ μερικοὶ πῆραν ἐνεργὸ μέρος στὰ γεγονότα, μὲ ἀπώτερο στόχο νὰ ἐπανακτήσουν τὶς θέσεις τους στὰ καπετανάτα, ὑποσκελίζοντας τοὺς εὐνοούμενους τῶν Τούρκων Ἕλληνες ἢ Ἀλβανούς. Μερικοὶ, ὅπως ὁ Μερεντίτης καὶ ὁ Κορκόντζελος, ἐπιδόθηκαν στὴ ληστεία ἐπικεφαλῆς πολυάριθμων συμμοριῶν ἀπὸ ληστές καὶ πρώην ἀτάκτους καὶ προσχώρησαν στοὺς ἐπαναστάτες ἀπὸ τὴν ἀρχή ⁹.

Ἄλλη τέλος ὁμάδα ἀποτελοῦσαν λήσταρχοι ἢ ληστοκαπετάνιοι τοῦ κεντρικοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, ὅπως αὐτοὶ ποὺ ἀναφέραμε ἤδη, καθὼς καὶ ὁ Βασίλειος Ραγκούτας, ὁ Δημήτριος Κουτσοράχης, ὁ Πέτρος Πάτρας καὶ ὁ Γιάννης Ζελιναῖος, γιὰ νὰ ἀναφέρουμε τουλάχιστο ὅσους ἀνέπτυξαν ἰδιαίτερη δράση κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταραχῶν. Ἐδῶ ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ

8. Petropoulos, ὁ.π., σ. 536 - 541, καὶ Κωστής Μοσκόφ, Ἡ ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ συνείδηση στὴν Ελλάδα, 1830 - 1909, Ἱδεολογία τοῦ μεταπρατικοῦ χώρου. Ἱστορικὴ μελέτη, β' ἐκδ., Ἀθήνα 1974, σ. 122 - 126. Βλ. ἰδίως τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς καπετάνιους ἔγγραφα στὰ ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσωτ. Φ 176.

9. ΑΥΕ, Φ 1831/4/1 καὶ 1831/45/1, ἀλληλογραφία Καποδίστρια - Ἀγγέλου Μουστοξύδη (πρόξενου τῆς Ρωσίας στὴ Θεσσαλονίκη) καὶ σχετικὰ ἔγγραφα γιὰ τοὺς καπετάνιους τῆς Μακεδονίας· Φ 1835/4/1, ὑπ. Ἐξωτ. πρὸς Ἕλληνα πρόξενο στὴ Θεσσαλονίκη, 1 καὶ 21 Ἀπρ. 1835. ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσωτ., Φ 178, ὑπ. Δικαιοσύνης πρὸς βασιλιά, 28 Σεπτ. 1835, καὶ ἀπάντησι τοῦ βασιλιά, 2 Ὀκτ. 1835, σχετικὰ μὲ τὸν Ζιάκα καὶ τὸν Μάνταλο. Ἀρχεῖο Finlay, "Journal 1835", σ. 113 - 114, γιὰ τὸν Κορκόντζελο καὶ τὸν Μερεντίτη. Βλ. καὶ Κασομούλης, ὁ.π., σ. 101, 107, 109, 122, 148, 240 - 241.

τονιστεί, ότι οι χαρακτηρισμοί λήσταρχος και ληστοκαπετάνιος αποδόθηκαν κάποτε με βασικό κριτήριο το γεγονός ότι οι εν λόγω όπλοφόροι βρέθηκαν από την πλευρά των παρανόμων, ενώ οι ίδιοι χαρακτηρισμοί θα μπορούσαν να αποδοθούν και σε κυβερνητικούς καπετάνιους που ανέπτυξαν ληστρική δράση κατά τη διάρκεια των ταραχών. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί, ότι η αλλαγή ιδιοτήτων και ρόλων κάθε άλλο παρά εξαίρεση αποτελούσε, σε μια κατάσταση που τη χαρακτήριζε η ρευστότητα των αντίπαλων παρατάξεων. Άλλωστε, Έλληνες καπετάνιοι ή «τουρκοκαπετάνιοι», κυβερνητικοί ή «λησταποστάτες», άντλησαν την ένοπλη δύναμή τους από το ίδιο ποικιλόμορφο ένοπλο στοιχείο που περιφερόταν την εποχή αυτή προς αναζήτηση ένοπλης μισθωτής υπηρεσίας και για το οποίο η ύπαρξη συνόρων που χώριζαν δύο διαφορετικές και ως επί το πλείστον έχθρικές επικράτειες αποτελούσε μια πρόσθετη, αλλά όχι ανυπέρβλητη, δυσχέρεια, στις ένοπλες δραστηριότητές τους.

Οι επιδιώξεις των κάθε είδους ενόπλων της Στερεάς την εποχή αυτή διαγράφονται στην άθροια κατάταξη άντρων στα σώματα έθνοφυλακής που ανέλαβαν να σχηματίσουν οι πέντε καπετάνιοι που αναφέραμε, εξέλιξη που προδίκασε και την τύχη της εξέγερσης, έπειδή στέρησε τους επαναστάτες από 2000 τουλάχιστο περιστασιακούς οπαδούς. Τα πέντε σώματα έθνοφυλακής, από 400 άντρες το καθένα, διαιρούνταν σε τάγματα και τα τάγματα σε λόχους, ασφαλώς για την αποτελεσματικότερη διοίκησή τους, αλλά και για την απορρόφηση όσο το δυνατό περισσότερων καπετάνιων με το βαθμό ταγματάρχη, λοχαγού, υπολοχαγού, ανθυπολοχαγού και ύπαξιωματικού. (Ο μισθός των έθνοφυλάκων ήταν 30 δρχ. το μήνα και 300 δράμια άλεύρι την ημέρα). Η στρατολόγηση έθνοφυλάκων από τους τοπικούς καπετάνιους και σε βάρος των δήμων, ουσιαστικά νομιμοποιούσε το παλαιό καθεστώς σχετικά με τη δημόσια ασφάλεια και ενίσχυε την κλονισμένη ισχύ και το γόητρο των καπετάνιων στις επαρχίες τους με την προσέλκυση παλαιών και νέων ένοπλων συντρόφων. Άνάλογες ήταν και οι επιδιώξεις των ενδιαφερομένων στον έσπευσμένο σχηματισμό μερικών τετραρχιών της Φάλαγγας, ιδιαίτερα στη δυτική Στερεά¹⁰.

Τα διαθέσιμα στοιχεία για το δυναμικό και τη δράση των σωμάτων έθνοφυλακής και των τετραρχιών, μολονότι αποσπασματικά, επιτρέπουν μερικές χρήσιμες παρατηρήσεις για τη στάση και τις ενέργειες του ένοπλου στοιχείου της Ρούμελης τους πρώτους μήνες του 1836. Ένδεικτικά είναι τα στοιχεία για τα σώματα έθνοφυλάκων του Γρίβα και του Τζαβέλα που

10. ΦΕΚ 5/17 Φεβρ. 1836, καθώς και *Σωτήρ*, 78/23 Φεβρ. 1836 και *Ἀθηνᾶ*, 313/22 Φεβρ. 1836, για το διάταγμα στρατολογίας έθνοφυλάκων. Για επικρίσεις της ανάθεσης της στρατολογίας στους καπετάνιους βλ. *Ἀθηνᾶ*, 312/19 Φεβρ. 1836. Βλ. επίσης P e t r o p o u l o s, δ.π., σ. 262 - 263, και Μακρυγιάννης, δ.π., τ. Β', σ. 59.

ἔδρασαν στήν Ἀκαρνανία κυρίως. Στό σῶμα τοῦ Γρίβα κατατάχτηκαν κατά τή διάρκεια τῶν ταραχῶν 133 «ληστές» καί «ἀποστάτες», 29 στό 1ο τάγμα, 78 στό 2ο καί 26 στό 3ο. Μερικοί «λησταποστάτες» μάλιστα ὑπηρετήσαν ὡς ἀξιωματικοί. Στό 1ο τάγμα ὑπηρετήσε γιά ἓνα διάστημα ὁ Σπύρος Πεσλής (λοχαγός)· στό 2ο τάγμα ὁ Δημήτριος Κορκόντζελος (λοχαγός) καί δύο λήσταρχοι, ὁ Ἰωάννης Μουστάκας (ὑπολοχαγός) καί ὁ Χρήστος Βούλγαρης (ἀνθυπολοχαγός)· καί στό 3ο τάγμα ὁ Νικόλαος Μερεντίτης (λοχαγός), καθῶς καί τρεῖς ἄλλοι μέ τὸ βαθμὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ καί δύο μέ τὸ βαθμὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ. Ἔχει ἐπίσης σημασία ὁ τόπος προέλευσης τῶν ἐθνοφυλάκων-«λησταποστατῶν». Ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ κατατάχτηκαν στό 1ο τάγμα, δύο κατάγονταν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἓνας ἀπὸ τὴ Μακεδονία (Γρεβενά), ἑπτὰ ἀπὸ τὴν Ἠπειρο καί 19 ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανία. Στό 3ο τάγμα, δύο κατάγονταν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἓνας ἀπὸ τὴ Φθιώτιδα, ἓνας ἀπὸ τὴν Εὐρυτανία, ἓνας ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ (Κασσάνδρα) καί οἱ ὑπόλοιποι 21 ἀπὸ τὴν Ἠπειρο, τὰ Ἄγραφα καί τὸν Ἀσπροπόταμο. Ἀνάλογη ἦταν ἡ καταγωγή καί τῶν «ληστανταρτῶν» ποὺ εἶχαν καταταχτεῖ στό σῶμα ἐθνοφυλάκων τοῦ Τζαβέλα, συνολικά 35, 13 στό 1ο τάγμα καί 22 στό 2ο. Ἀπὸ τοὺς ἄντρες τοῦ 1ου τάγματος, τρεῖς κατάγονταν ἀπὸ τὸ Σούλι (πατρίδα τοῦ Τζαβέλα) καί ἄλλοι πέντε ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἠπείρου, τέσσερις ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανία καί ἓνας ἀπὸ τὸν «Ὀλύμπο». (Ἀπὸ τοὺς ἐτερόχθονες, πέντε διέμεναν στήν Ἀκαρνανία, δύο στό Ναύπλιο καί δύο «εἰς τὸ τάγμα»). Οἱ ἄντρες τοῦ 2ου τάγματος (22) κατάγονταν ὅλοι ἀπὸ τὴν Ἠπειρο: 10 ἀπὸ τὸ Σούλι, πέντε ἀπὸ τὴ Χιμάρρα καί οἱ ἄλλοι ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἠπείρου. Μὲ βάση τὰ παραπάνω στοιχεῖα προκύπτει ὅτι, ἀπὸ τοὺς 90 ἄντρες τῶν τεσσάρων ταγμάτων (γιά τοὺς ὁποίους σημειώνεται ὁ τόπος καταγωγῆς), οἱ 61 κατάγονταν ἀπὸ τὰ τουρκοκρατούμενα μέρη καί κυρίως ἀπὸ τὴν Ἠπειρο (ἀπὸ ὅπου κατάγονταν ἢ διέθεταν ἰσχυρὰ ἐρείσματα οἱ καπετάνιοι στοὺς ὁποίους προσέφυγαν)¹¹.

Οἱ περισσότεροι, πρὶν νὰ καταχοῦν στὰ σώματα ἐθνοφυλακῆς, εἶχαν ἐνταχτεῖ στό σῶμα ἑνὸς ἢ περισσότερων ἐπαναστατῶν καπετάνιων ἢ «ληστοκαπετάνιων»· ἢ κατέφυγαν σὲ αὐτοὺς, ἀφοῦ κατατάχτηκαν στὰ σώματα ἐθνοφυλακῆς, γιὰ τὸ λόγο κυρίως ὅτι οἱ καπετάνιοι δὲν κατόρθωσαν νὰ τοὺς ἐξασφαλίσουν ἀμνηστία ἢ νὰ τοὺς κρατήσουν γιὰ πολὺν καιρό, ἐπειδὴ ἦταν ὑπεράριθμοι. Ἀναφέρονται συνήθως ὡς «ληστές» ἢ «ἀποστάτες» καί μερικοὶ ὡς «λησταρματολοὶ» ἢ «ληστοκαπιτάνοι». Οἱ περισσότεροι ἔδρασαν μὲ τοὺς «ληστοκαπιτάνους» Κορκόντζελο (39), Κατσαρὸ (15), Χοσιάδα (8) καί ἄλλους, ὅπως τὸ Χαμχούγια, τὸν Κοντομήτρο, τὸν Καρανάσιο, τὸ Μερεντίτη, τὸν Πεσλή, τὸ Στράτο, τὸν Κούτρα καί τὸ Ζέρβα. Ἕνα ἄλλο

11. ΓΑΚ, ὕψ. Ἐσῶτ. Φ 179, ὀνομαστικοὶ κατάλογοι ἀνδρῶν τῶν ταγμάτων, ποὺ ὑποβλήθηκαν στό ὑπ. Στρατιωτικῶν τὸν Αὐγούστο τοῦ 1836.

στοιχείο που αξίζει να σημειώσουμε είναι η ηλικία τους. Από τους 88, για τους οποίους σημειώνεται η ηλικία, 17 ήταν 20 - 24 ετών, 68 ήταν 25 - 35 ετών, και τρεις πάνω από 35 (37, 38 και 40)· δηλ. στη συντριπτική τους πλειοψηφία, ήταν νέοι, ίσως πρώην άτακτοι του Άγωνα¹².

Αξίζει να εξετάσουμε στη συνέχεια μερικές περιπτώσεις ληστοκαπετάνιων, για τους οποίους διαθέτουμε περισσότερα στοιχεία. Ο Δροσοθανάσης, καπετάνιος Άλμυρου, ήταν ο κυριότερος προστάτης των διάφορων ένοπλων ομάδων της ανατολικής Στερεάς και της νότιας Θεσσαλίας ως τις αρχές του 1836, όταν η θέση του άρχισε να κλονίζεται και οι σχέσεις με τους προϊσταμένους του να γίνονται όλοένα και πιο έχθρικές. Ενδεικτικό της ισχύος του Δροσοθανάση είναι και το γεγονός ότι για αρκετούς μήνες οι τουρκικές αρχές προσπαθούσαν να υποσκάψουν τη θέση του, αποφεύγοντας μετωπική σύγκρουση, για να μην προκαλέσουν ταραχές. Την άνοιξη του 1836 ήταν ακόμα καπετάνιος στην περιοχή Άλμυρου με άγνωστο αριθμό άντρων υπό τις διαταγές του· αλλά την ίδια εποχή είχε διάφορες επαφές με το Βάσο Μαυροβουνιώτη, αρχηγό ενός από τα πέντε σώματα έθνοφυλάκων στη Στερεά, για την αποστολή της οικογένειάς του στη Φθιώτιδα, επειδή δεν αισθανόταν ασφαλής. Συνεργάζοταν όμως ταυτόχρονα και με τους «λησταντάρτες», που είχαν εκδιωχθεί από τη Στερεά και πολλοί είχαν βρει καταφύγιο και προσωρινή υπηρεσία στην περιοχή του· και διαπραγματευόταν με τις τουρκικές αρχές και αντιπροσώπους των κατοίκων τη διασφάλιση του καπετανάτου. Τον Αύγουστο τελικά δέχτηκε αίφνιδιαστική επίθεση από πολυάριθμο στρατό Άλβανών ατάκτων στην περιοχή Δομοκού, όπου και φονεύτηκε. Στη συμπλοκή πήραν μέρος στο πλευρό των Άλβανών καπετάνιων και ατάκτων και αρκετοί λησταντάρτες, με επικεφαλής το Χοσιάδα, τον Καλαμάτα, τους Μαλισοβαίους κ.ά.¹³

Διαφορετική ήταν η τύχη άλλου τουρκοκαπετανίου, του Δημήτριου Κορκόντζελου. Το 1835 αναφέρεται λήσταρχος στην Εύρυτανία και τα τουρκικά Άγραφα, σε συνεργασία με άλλον τουρκοκαπετάνιο, το Νικόλαο Μερεντίτη. Πήρε μέρος στα γεγονότα του 1836 και από τις δύο πλευρές των αντιμαχομένων μαζί με πολλούς συντρόφους του. Αρχικά εντάχτηκε στο σώμα έθνοφυλάκων του Γρίβα και για ένα διάστημα πιθανόν και στο Μαμούρη. Τον Απρίλιο διαγράφηκε από την έθνοφυλακή και διατάχτηκε η σύλληψή του για σύμπραξη με τους επαναστάτες, αλλά και για συμμετοχή

12. Βλ. παραπάνω σημείωση.

13. Για το Δροσοθανάση (ή Βλαχοθανάση, όπως αναφέρεται κάποτε) βλ. ΑΥΕ, Φ 1835/4/1, υπ. Έξωτ. προς Έλληνα πρόξενο στη Θεσσαλονίκη, 1, 13 Άπρ. και 1 Μαΐου 1835· ΓΑΚ, υπ. Έσωτ. Φ 177, Χριστόφορος Περραιβός προς Armanseperg, Λαμία, 18 Ίουλ. 1835· Άρχείο Finlay, «Journal 1835», σ. 113 - 114, και Κ α σ ο μ ο ύ λ η ς, δ.π., σ. 74, 86, 91, 96, 99, 101, 102, 108, 116, 120, 127, 156, 163 - 164.

σὲ διάφορες λεηλασίες. Ἀμνηστεύτηκε, προφανῶς μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Γρίβα, ἀλλὰ συνέχισε τὸ ληστρικό στάδιο ὡς τὴν Ἐπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ὅποτε ἀμνηστεύτηκε γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ διορίστηκε ἑμισθος ὁδηγὸς ἐθνοφυλάκων στὴν Εὐρυτανία, στὸ θεσμοποιημένο πιά σῶμα τῆς ἐθνοφυλακῆς ποὺ κύρια ἀποστολὴ εἶχε τὴν καταδίωξη τῶν ληστῶν¹⁴.

Ἄλλος ἐπαναστάτης ληστοκαπετάνιος ἦταν ὁ Παναγῆς Ρουπακιάς, λήσταρχος ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1836, τὸν ὁποῖο ἀκολούθησαν πολλοὶ ἔνοπλοι, ληστὲς καὶ πρῶν ἄτακτοι. Ἀπὸ ἐπιστολὴ του πρὸς Τοῦρκο ἀποσπασματάρχη τὸ Νοέμβριο τοῦ 1835, φαίνεται ὅτι δροῦσε κυρίως στὶς βόρειες ἐπαρχίες τῆς Στερεᾶς. Ὁ ἴδιος καὶ οἱ περισσότεροι ἄντρες του κατάγονταν ἀπὸ τὶς παραμεθόριες τουρκικὲς ἐπαρχίες, ὅπου διέμεναν καὶ οἱ οἰκογένειές τους, καὶ γι'αὐτὸ προτιμοῦσαν νὰ δροῦν στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια. Προσπαθοῦσαν, ὅπως ἔγραφε, νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ ψωμί τους γιὰ νὰ ζήσουν. Δὲν ἦταν «ληστὲς» οὔτε «ἐπαναστάτες» ἂν ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἤθελαν πόλεμο, ὁ «Γερο-Ρουπακιάς» ἦταν ἔτοιμος καὶ γιὰ πόλεμο, μολονότι δὲν τὸν ἐπιδίωκε. Ἦταν ἀπὸ τοὺς πρῶτους ποὺ προσχώρησαν στοὺς ἐπαναστάτες, ἀλλὰ ἔδρασε μὲ τοὺς ἄντρες του, διατηρῶντας πλήρη αὐτονομία κινήσεων καὶ ἐπιδιώξεων. Πληγώθηκε βαρεῖα σὲ συμπλοκὴ μὲ κυβερνητικὰ στρατεύματα στὴν Ἀκαρνανία τὸν Ἀπρίλιο καὶ πέρασε στὸ Ραδοβίτσι, ὅπου καὶ πέθανε, γεγονός ποὺ λύπησε ὅλους τοὺς ληστοκαπετάνιους τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδας ποὺ ἐκτιμοῦσαν τὴν παλικάριά του¹⁵.

Μὲ τὸ Ρουπακιά συνεργάζονταν ὡς τὸ θάνατό του ἄλλοι δύο ληστοκαπετάνιοι, ὁ Ἀθανάσιος Χοσιάδας καὶ ὁ Ἀναστάσιος Καλαμάτας. Ὁ Χοσιάδας ἀναφέρεται τὴν ἀνοιξή τοῦ 1835 στὰ δυτικὰ μεθόρια, προστατευόμενος τοῦ καπετάνιου Ἀγράφων Τσάτσου Θέου. Τὸν Ἰούλιο μὲ 90 περίπου συντρόφους, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ λήσταρχοι Μουστάκας καὶ Χαβάς, λυμαίνονταν τὴν Ἀκαρνανία, ἐπιβάλλοντας φορολογία στὰ χωριά καὶ ληστεύοντας ἐμπόρους. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐπικηρύχτηκε γιὰ 2000 δρχ. Συνέχισε τὴ ληστρική του δράση ὡς τὸ φθινόπωρο τοῦ 1835, ὅποτε ἀναφέρεται μαζὶ μὲ ἄλλους ληστοκαπετάνιους, τὸ Ρουπακιά, τὸν Καλαμάτα καὶ τὸν Ἀθανάσιο Μαλίσόβα, στὴν ὑπηρεσία τοῦ Δροσοθανάση στὴν περιοχὴ Ἀλμυροῦ. Ὁ

14. ΑΥΕ, Φ 1835/4/1, ὑπ. Ἐξωτ. πρὸς πρόξενο στὴ Θεσσαλονίκη, 27 Ἀπρ. 1835· ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσωτ. Φ 164, Μαιούρης πρὸς ὑπ. Στρατ., 28 Μαΐου 1838· Φ 169, βασιλικὸς ἔφορος Καλλιδρόμης πρὸς ἐπαρχο Εὐρυτανίας, 14 Ἰαν. 1836· Φ 175, ὑπ. Δικαιοσύνης πρὸς βασιλιά, 27 Ἰαν. 1837· Φ 179, ἔγγραφο ὑπ. Στρατιωτικῶν, 30 Σεπτ. 1836, ὅπου συνημμένος κατάλογος ἐπαναστατῶν ἐθνοφυλάκων καὶ φαλαγγιτῶν. Βλ. καὶ Κ α σ ο μ ο ὑ λ η ς, δ.π., σ. 62, 70, 233, 241.

15. ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσωτ. Φ 160, ἐπιστολὴ Ρουπακιά (μεταφρασμένη στὰ γαλλικά), χωρὶς ἡμερομηνία, ποὺ διαβιβάστηκε στὸ βασιλιά ἀπὸ τὸ ὑπ. Ἐσωτερικῶν τὴν 1η Νοεμ. 1835· Ἀρχεῖο Finlay, Φ Α 9, ἐπιστολὴ Finlay πρὸς Gordon, Λιβαδία, 15 Ὀκτ. 1835. καὶ Κ α σ ο μ ο ὑ λ η ς, δ.π., σ. 60, 93, 95 - 96, 98, 102 - 103.

Χοσιάδας αναφέρεται μαζί με τούς παραπάνω ληστοκαπετάνιους στο έπαναστατικό σῶμα τοῦ Μαλάμου. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ρουπακιᾶ, πέρασε μαζί με τὸν Καλαμάτα στὸ Ραδοβίτσι, ὅπου βρῆκε προσωρινὰ ἄσυλο στὸ καπετανάτο τοῦ Μπακόλα, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὰ Τζουμέρκα καὶ στὸν Ἀσπροπόταμο καὶ κρύφτηκε γιὰ ἓνα διάστημα στὰ ἹΑγραφα. Ὁ Χοσιάδας πρότεινε στοὺς συντρόφους του νὰ κρυφτοῦν, ὅπως ἀναφέρεται, ὥσπου νὰ «στεγνώσουν» τὰ χορτάρια καὶ νὰ μὴ φαίνονται τὰ ἴχνη τους καὶ μετὰ νὰ «ξαναέβγουν κλέφται». Στὶς περιπλανήσεις τους συνέλαβαν τὴν ἰδέα νὰ πιάσουν τοὺς ἐπαναστάτες ἀρχηγοὺς Σωτήρη Στράτο καὶ Νικόλαο Ζέρβα, νὰ τοὺς παραδώσουν στὶς ἐλληνικὲς ἀρχὲς καὶ νὰ ζητήσουν τὸ ἔλεος τοῦ βασιλιᾶ Ὁθωνα. Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1836 ὁ Χοσιάδας καὶ ὁ Καλαμάτας ἀναφέρονται μαζί με πολλοὺς συντρόφους στὴν περιοχὴ Ἀλμυροῦ, πιθανὸν στὴν ὑπηρεσία τῶν νέων καπετάνιων τῆς περιοχῆς, καὶ ἐπικηρυγμένοι ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς ἀρχὲς ¹⁶.

Ἄλλος χαρακτηριστικὸς ληστοκαπετάνιος ἦταν ὁ Σωτήρης Στράτος, ὁ ὁποῖος πῆρε μέρος στὴν ἐξέγερση, ἀλλὰ ἐδρασε γιὰ δικό του λογαριασμό καὶ διατηρώντας αὐτονομία κινήσεων καὶ ἐπιδιώξεων. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1835 δροῦσε στὸ Βάλτο καὶ ἔβρισκε ἄσυλο στὰ γειτονικὰ τουρκικὰ μεθόρια. Τὸ Μάρτιο τοῦ ἴδιου χρόνου, ἐπικηρυγμένος καὶ καταδιωκόμενος, γελοιοποίησε ἰσχυρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ Γερμανοὺς καὶ Ἑλλήνες σὲ χάνι τοῦ Βάλτου: Ὁ προκλητικὸς καπετάνιος ἐμφανίστηκε ξαφνικὰ με ἰσχυρὸ σῶμα ἐνόπλων καὶ κέρασε ρακὶ τοὺς διώκτες του, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ ξένοι δὲν τὸν γνώριζαν, ἐνῶ οἱ ντόπιοι προσποιήθηκαν ὅτι δὲν τὸν γνώριζαν. Ὁ Στράτος βρέθηκε στὸ ἐπίκεντρο τῶν ταραχῶν, χωρὶς πολιτικοὺς στόχους καὶ σὲ σχέση με τὴν ἐπιδιώξή του νὰ ἐξασφαλίσει ἐνοπλὴ ὑπηρεσία, κατὰ προτίμηση στὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1836 διαπραγματευόταν με τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς γιὰ νὰ τοῦ δοθεῖ τὸ καπετανάτο ἹΑγράφων. Ἐξαιρέθηκε καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀμνηστία καὶ ἐπικηρύχτηκε τὸν Αὐγουστο τοῦ 1836 μαζί με τοὺς ἄλλους πρωτεργάτες τῶν ταραχῶν (3000 δρχ.). Ἀργότερα (τὸν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου χρόνου), ὁ Στράτος ἀναφέρεται, μαζί με τὸ Χοσιάδα, στὰ τουρκικὰ μεθόρια. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ζήτησε ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς νὰ μὴ δεχτοῦν στὴν ὑπηρεσία τους τοὺς δύο ληστοκαπε-

16. Γιὰ τὸ Χοσιάδα καὶ τὸν Καλαμάτα βλ. ΑΥΕ, Φ 1835/4/1, Ἑλληνας πρόξενος στὴν Πρέβεζα πρὸς ὑπ. Ἐξωτ., 12 Φεβρ. 1835, καὶ ὑπ. Ἐξωτ. πρὸς πρόξενο στὴ Θεσσαλονίκη, 5 Μαρτ. 1835, καθὼς καὶ ἐκθέσεις τοῦ ὑπ. Ἐσωτερικῶν πρὸς τὸ ὑπ. Ἐξωτερικῶν τῆς ἴδιας περιόδου. ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσωτ. Φ 160, ὑπ. Ἐσωτερικῶν πρὸς βασιλιά, 11 καὶ 13 Δεκ. 1835· Φ 162, ἀρχηγὸς στρατιωτικῶν δυνάμεων στὴ Στερεὰ πρὸς ὑπ. Στρατιωτικῶν, 11 Ἰαν. 1836· Φ 175, ὑπ. Δικαιοσύνης πρὸς βασιλιά, 27 Ἰαν. 1837. Ἀρχεῖο Finlay, «Journal 1835», σ. 144, 152 - 153. Βλ. ἐπίσης Ἀθηνᾶ, 227/9 Μαρτ. 1835, καὶ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η ς, δ.π., 54, 60, 84, 98, 102, 111, 120, 159, 169.

τάνιους, για να πάρει την απάντηση, ότι ο αδερφός του Δροσοθανάση είχε γίνει δεκτός, μαζί με πολλούς ενόπλους, από το Βάσο Μαυροβουνιώτη στη Φθιώτιδα. Ο Στράτος εξαιρέθηκε και από την άμνηστία του 1837. Το 1846 αναφέρεται πάλι στα τουρκικά μεθόρια, ίσως σε σχέση με τις διάφορες «άλυτρωτικές» επιδρομές που διενεργούσαν ένοπλες ομάδες της Στερεάς με την άνοχή ή και την υποκίνηση του Κωλέττη. Το 1848, αξιωματικός της Φάλαγγας πιά, πήρε μέρος στα επαναστατικά γεγονότα στο πλευρό των κυβερνητικών δυνάμεων, και «διά τας πιστάς και μετά ζήλου υπέρ της δημοσίας τάξεως εκδουλεύσεις του» του άπονεμήθηκε ο άργυρος σταυρός του τάγματος του Σωτήρα¹⁷.

Παρόμοιες επιδιώξεις είχε και ο Χρήστος Βούλγαρης, που πήρε και αυτός μέρος στα επαναστατικά γεγονότα του 1836. Ο Βούλγαρης άμνηστεύτηκε και παρέμεινε στα σώματα της έθνοφυλακής για ένα διάστημα. Το 1837 (Νοέμβριος) ήταν άνθυπολοχαγός της Φάλαγγας και αξιωματικός στα υπό σύσταση τάγματα της όροφυλακής (που θεσμοποιήθηκε το 1838). Διέπραξε όμως ληστεία και φόνο αξιωματικού της χωροφυλακής και επικηρύχτηκε για 3000 δρχ. Από την εποχή αυτή και ως το 1846 ανέπτυξε αξιόλογη ληστρική δράση στα μεθόρια και των δύο επικρατειών με την άνοχή και προστασία ισχυρών Άλβανών καπετάνιων. Το 1846 αναφέρεται καπετάνιος στα τουρκικά Άγραφα, στην ύπηρεσία των αρχών, και προστατής των ληστρικών συμμοριών που λυμαίνονταν τα γειτονικά ελληνικά μεθόρια¹⁸.

Αξιίζει τέλος να εξετάσουμε τις κινήσεις και τη δράση μερικών λήσταρχων που πήραν μέρος στα επαναστατικά γεγονότα, ή άπλως βρέθηκαν στην περιοχή που διαδραματίστηκαν τα γεγονότα αυτά. Ο λήσταρχος Γιαμάς, που συνελήφθη στη Φθιώτιδα το Μάρτιο του 1836, υποστήριξε ότι αυτός και οί σύντροφοί του δεν είχαν «βλάβει» την Ελλάδα, παρά μόνο στα τουρκοκρατούμενα μέρη, και ότι διατηρούσαν «το δικαίωμα το ελληνικόν ως Έλληνες» να καταφεύγουν, όταν ήταν ανάγκη, «υπό την υπεράσπισιν της σκιάς της Α.Μ. [του βασιλιά]». Υποστήριξε ακόμα ότι ανήκε στα άτακτα στρατεύματα του Αγώνα, και ότι μετά τη διάλυσή τους επιδόθηκε στο εμπόριο γιδιών. Έπese όμως θύμα του λήσταρχου Γιαταγάν,

17. ΑΥΕ, Φ. 1836/4/1, πρόξενος στη Θεσσαλονίκη προς υπ. Έξωτ., 14 Όκτ. 1836· ΓΑΚ, υπ. Έσωτ. Φ 175, υπ. Δικαιοσύνης προς βασιλιά, 27 Ίαν. 1837· ΦΕΚ 3/5 Φεβρ. 1848. Βλ. επίσης Χριστόφορος Νέεζε, Άπομνημονεύματα, Άθήνα 1936, σ. 185 - 191, και Κασομούλης, ό.π., σ. 50 - 51, 60, 79, 84, 98, 156 - 157.

18. ΓΑΚ, υπ. Έσωτ. Φ 175, υπ. Δικαιοσύνης προς βασιλιά, 27 Ίαν. 1837. ΑΥΕ, 1838/4/1, βασιλικό έγγραφο προς το υπ. Έσωτερικών (άντίγραφο), 14 Ίαν. 1838· Φ 1846/4/1, νομάρχης Φθιωτιδοφωκίδας προς υπ. Έσωτ. 11 Ίουν. 1846, και νομάρχης Αιτωλοακαρνανίας προς υπ. Έσωτ., 12 και 26 Ίουν. 1846, καθώς και έγγραφο του διοικητή μεταβατικών στρατευμάτων στη Στερεά προς το υπ. Στρατιωτικών, 10 Σεπτ. 1846.

και στη συνέχεια κατέφυγε στο Δροσοθανάση και κατατάχτηκε στην ύπηρεσία του. Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1835 πέρασε στη Φθιώτιδα, και ἀργότερα ἐπέστρεψε στην περιοχή Ἀλμυροῦ, ὅπου προσκύνησε μαζί με πολλοὺς ἄλλους στις τουρκικὲς ἀρχές, ἀλλὰ δὲν ἔγινε πάλι δεκτὸς στην ὑπηρεσία τῶν τοπικῶν καπετάνιων. Ἐπιδόθηκε και πάλι στη ληστεία, αὐτὴ τὴ φορά προφανῶς χωρὶς τὴ δυνατότητα ἀσύλου στὰ τουρκικὰ μεθόρια, ὥσπου ξέσπασαν οἱ ταραχὲς στη Στερεὰ και ἀκολούθησε μαζί με τοὺς συντρόφους του τοὺς ἐπαναστάτες¹⁹.

Μὲ τὸ Γιαμὰ συνεργαζόταν ἄλλος λήσταρχος ποὺ πῆρε μέρος στις ταραχές, ὁ Βασίλειος Μπαϊρακτάρης, ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα. Ὁ Μπαϊρακτάρης πολέμησε στὸν Ἀγώνα στη νότια Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἐγκατέλειψε τὸ νεοσύστατο κράτος μετὰ τὴ διάλυση τῶν ἀτάκτων, γιὰ νὰ ἐνταχτεῖ και αὐτὸς στην ὑπηρεσία τῶν καπετάνιων στὰ τουρκικὰ μεθόρια. Τὸν Αὐγουστο τοῦ 1835 ἔκανε ἐκκλήση στις ἀρχές Φθιώτιδας νὰ τοῦ δοθεῖ χάρη και νὰ ἐπιστρέψει στην Ἑλλάδα, ὅπου ἀπέφευγε νὰ ληστεύει, ὅπως ὑποστήριξε και αὐτὸς. Τό Σεπτέμβριο δροῦσε μαζί με ἄλλο λήσταρχο, τὸν Κατσαρό (πρῶην ἄτακτο, ἀπὸ τὴ Φθιώτιδα), και ἐπικεφαλῆς 30 - 40 ληστῶν, πρῶην ἀτάκτων, στὰ ἀνατολικά μεθόρια. Ὁ Μπαϊρακτάρης πῆρε μέρος στὰ γεγονότα και συνελήφθη πληγωμένος στη Φθιώτιδα τὸ Μάρτιο τοῦ 1836²⁰.

Ἄλλος λήσταρχος, ὁ Γιάννης Γιαταγάνας (Ἰωάννης Μεγαδημόπουλος), ὑπηρέτησε γιὰ ἓνα διάστημα πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξέγερση σὲ σῶμα ἐθνοφυλάκων ὑπὸ τις διαταγές τοῦ Ἰωάννη Φαρμάκη. Μετὰ τὴν κατάρρευση τῆς ἐξέγερσης και τὴν ἀπονομὴ ἀμνηστίας, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαιρέθηκε, ὁ Γιαταγάνας κατέφυγε στὰ τουρκικὰ μεθόρια και ἐντάχτηκε στην ὑπηρεσία τοῦ Δροσοθανάση. Ἀργότερα, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1837, παρουσιάστηκε στὸ Φαρμάκη, ὁ ὁποῖος μεσίτευσε νὰ τοῦ δοθεῖ χάρη, «ἐνεκα τῶν προτέρων διηνεκῶν ἐκδουλεύσεών του», δηλ. γιὰ τὴν ὑπηρεσία στὸ σῶμα ἐθνοφυλάκων με ἐπικεφαλῆς τὸ Φαρμάκη. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἴδιος καπετάνιος μεσίτευσε γιὰ τὴν ἀμνήστευση και ἄλλων δύο «λησταποστατῶν», συνεπώνυμῶν του και ἴσως συγγενῶν του, ποὺ εἶχαν ἀκολούθησει, ὅπως ἔγραφε ὁ ἴδιος, «τὰ ἀξιοδάκρυτα βήματα τοῦ ληστάρχου Καινούριου»²¹.

Ἐνα στοιχεῖο ποὺ χρειάζεται νὰ σημειώσουμε και νὰ τονίσουμε εἶναι ἡ ρευστότητα στις τάξεις τῶν ἀντιμαχομένων, με προοδευτικὴ ὅμως αὐξηση τῶν κυβερνητικῶν δυνάμεων, καθὼς προσέρχονταν στοὺς ἀρχηγοὺς τῶν

19. Κ α σ ο μ ο ὐ λ η ς, ὁ.π., σ. 72, 76 - 77.

20. ΓΑΚ, ὕπ. Ἐσωτ. Φ 162, ὕπ. Ἐσωτερικῶν πρὸς βασιλιά, 17 Ἰαν. 1836, και Κ α σ ο μ ο ὐ λ η ς, ὁ.π., σ. 72, 76, 77.

21. ΓΑΚ, ὕπ. Ἐσωτ. Φ 175, διοικητὴς τάγματος ἐθνοφυλάκων Ἰωάννης Φαρμάκης πρὸς ὕπ. Στρατιωτικῶν, Μεσολόγγι, 21 Ἰαν. 1837, και Ἀρχεῖο Finlay, «Journal 1835», σ. 144. Βλ. και Κ α σ ο μ ο ὐ λ η ς, ὁ.π., σ. 55, 60.

σωμάτων έθνοφυλακής όλοένα και περισσότεροι «λησταντάρτες». Αναφερθήκαμε ήδη στους «λησταντάρτες» που ύπηρέτησαν υπό τις διαταγές του Γρίβα και του Τζαβέλα, σε σχέση με τις επιδιώξεις των πρώτων. Από τους πρώτους ληστοκαπετάνιους που έσπευσαν να «προσκυνήσουν» το Γρίβα ήταν ο Μερεντίτης και ο Σπύρος Πεσλής, μαζί με πολλούς συντρόφους τους, για να ακολουθήσουν ο Χαμχούγιας και ο Κατσαρός, οι όποιοι όμως εγκατέλειψαν τις τάξεις του, επειδή δεν συμπεριλήφθηκαν στην άμνηστία που δόθηκε τον Αύγουστο του 1836. Ας σημειωθεί, ότι ο ισχυρός καπετάνιος της Ακαρνανίας είχε δεχτεί στην ύπηρεσία του 300 υπεράριθμους έθνοφύλακες, για τους όποιους προσπάθησε να εξασφαλίσει μισθούς και βαθμούς από την κυβέρνηση. Ο Γρίβας απέφευγε τις συγκρούσεις με τους επαναστάτες και επιδίωκε την κατάταξή τους στις δυνάμεις του, με την υπόσχεση ότι θα μεσολαβούσε για την άμνηστευσή τους. Τελικά κατόρθωσε, με την υποστήριξη του Armansterg, να εντάξει στη Φάλαγγα τον Ιούνιο του 1836, 100 ευνοούμενους του «λησταντάρτες». Υπεράριθμους έθνοφύλακες, γύρω στους 250, είχε στις δυνάμεις του και ο Μαμούρης, αλλά δεν είναι δυνατό να διαπιστωθεί αν και πόσοι απ' αυτούς ήταν επαναστάτες. (Οι περισσότεροι ήταν Λιδορικιώτες, με έπικεφαλής τον Πράπα, και έλαβαν δύο μηνών μισθούς). Άλλοι «λησταντάρτες», 70 περίπου, προσπαθούσαν το Μάρτιο του 1836 να ενταχτούν στα σώματα της έθνοφυλακής, με τη μεσολάβηση του Νάκου Πανουριά ²².

Αξίζει τέλος να δοϋμε την τύχη των πρωτεργατών της εξέγερσης. Από κατάλογο 151 πρωτεργατών, που συνέταξαν οι αρμόδιες ύπηρεσίες του κράτους, δεν άμνηστεύτηκαν παρά μόνο 22 (τέσσερις εξαιρέθηκαν από την άμνηστία ύστερα από παρέμβαση του ύπουργείου Δικαιοσύνης), μεταξύ των όποιων ο Αήμος Τσέλιος, ο Νικόλαος Ζέρβας και ο Σωτήρης Στράτος. Από κατάλογο 22 πρωτεργατών, για τους όποιους επέμεναν οι αρχές Φθιώτιδας να εξαιρεθούν από την άμνηστία, εξαιρέθηκαν τέσσερις μόνο (από τους όποιους δύο ήταν σκοτωμένοι). Για άλλους 18 προσπάθησαν ο Γρίβας και ο Μαμούρης ώστε να μη εξαιρεθούν· όπως εξήγησαν οι δύο καπετάνιοι, έφτα είχαν ήδη άμνηστευτεί άτυπα και ζούσαν ειρηνικά (μεταξύ των όποιων ο Νικόλαος Στράτος και ο Νικόλαος Τσέλιος), και 11 ύπηρετούσαν ήδη ως άξιωματικοί σε διάφορους σχηματισμούς έθνοφυλάκων (μεταξύ των όποιων ο Σπύρος Πεσλής και ο Χρήστος Βούλγαρης) ²³.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό, ότι οι ποικιλώνυμοι και πολύτροποι ένοπλοι της κεντρικής Ελλάδας που βρέθηκαν στο έπίκεντρο των ταραχών στη Στερεά το 1835 - 1836, κινούνταν πρώτα και κύρια από ελατήρια ανάλογα

22. Petropoulos, ό.π., σ. 265 σημ. 109· Μακρυγιάννης, ό.π., τ. Β', σ. 85, και Κασομούλης, ό.π., σ. 60, 100 - 101, 103 - 106, 113, 115.

23. ΓΑΚ, ύπ. Έσωτ. Φ 175, ύπ. Δικαιοσύνης προς βασιλιά, 27 Ιαν. 1837.

μὲ ἐκεῖνα τῶν κυβερνητικῶν ἀντιπάλων τους. Πρωταρχικὴ ἐπιδίωξή τους ἦταν, τόσο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξέγερση ὅσο καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταραχῶν, ἡ ἐξασφάλιση κάποιας στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, εἴτε στὴν Ἑλλάδα εἴτε στὰ τουρκοκρατούμενα μέρη, ἀλλὰ κατὰ προτίμηση στὴν πρώτη ἐπικράτεια. Γιαυτό, οἱ χαρακτηρισμοὶ καὶ οἱ ὀνομασίες ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχὴ δὲν ἔχουν παρὰ ἐλάχιστη σημασία, καὶ αὐτὴ κυρίως γιὰ τὴ γλωσσικὴ εὐρηματικότητα τῶν ἐκπροσώπων τῆς νεοπαγοῦς νομιμότητας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν ἐξελίξεων στὸ στρατιωτικὸ τομέα καὶ γενικὰ στὸν τομέα τῶν ἔνοπλων δυνάμεων τῆς χώρας, ἡ δυναμικὴ πρόκληση τοῦ ἔνοπλου στοιχείου τῆς περιοχῆς ποὺ ἐξετάσαμε τὴν ἐποχὴ αὐτή, μολονότι ἀπέτυχε φαινομενικά, εἶχε σοβαρὲς καὶ μακροπρόθεσμες ἐπιπτώσεις: ἀνάγκασε τὴν κυβέρνηση οὐσιαστικά νὰ συνθηκολογήσει μὲ τὸ ντόπιο στρατιωτικὸ στοιχεῖο, γεγονὸς ποὺ εἶχε σὰ συνέπεια νὰ παραμεριστοῦν τόσο ὁ ξένος στρατὸς ὅσο καὶ τὰ ξένα πρότυπα περὶ στρατοῦ καὶ νὰ αὐξηθεῖ ἡ δύναμη τῆς παραδοσιακῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας, ἡ ὁποία ἐνίσχυσε τὰ ἐρείσματά της προσεταιριζόμενη τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο κυρίως ποὺ τὸ νέο κράτος εἶχε ἀρνηθεῖ νὰ νομιμοποιήσῃ καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ: τοὺς ἀτάκτους τοῦ Ἀγώνα.